

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLAR VA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH.

Usmonova Yulduzxon Baxtiyor qizi

Toshkent Xalqaro Kimyo Universiteti Namangan filiali

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirish yo‘llari, ta‘lim jarayonida o‘quvchilarini interfaol metodlar hamda o‘yinlar asosida ijodkorligini rivojlantirish, uning pedagogik ahamiyati zamonaviy ta‘lim yondashuvlari asosida o‘quvchilar ijodiy faoliyatini tashkil etish usullari, yo‘llari va samaradorligi haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar

evrestik ta‘lim, muammoli ta‘lim, ijodiy faoliyat, interfaol metodlar, zamonaviy texnologiyalar, o‘yin,

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga interfaol metodlar va o‘yinlar nimaga kerak? Bu metod va o‘yinlarning dars jarayoniga qanday bog‘liqligi hamda samaradorligi mavjud? Yuqorida aytilayotgan mulohazalarga birma-bir misollar orqali aniqlik kiritamiz. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirishda evristik va muammoli ta‘limdan tashqari bilishga yo‘naltirilgan, ilmiy asoslangan interfaol metodlar va o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu yerda «evristik» va «muammoli ta‘limga» qisqacha to‘xtalib o‘tamiz.

Ta‘lim – bu bilim berish, malaka va ko‘nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ta‘lim jarayonida ma‘lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta‘lim tor ma‘noda o‘qitish tushunchasini anglatadi. Evristika –yunoncha «heuriska»-, „qidiraman” , „topaman” „ochaman“- degan ma‘nolarini anglatadi. Evristika o‘qitishning mazmuni va maqsadi o‘quvchilar tomonidan o‘zining mustaqil fikrini loyihalash (konstruksiyalash) maqsad qilib olinadigan, ta‘limning maqsadi va mazmuni hamda uni tashkil qilish jarayoni, tashxis qo‘yish va tushunib yetish evristik ta‘lim va o‘qish hisoblanadi. Evristik o‘qitishdagi vaziyat o‘qitishning kalit elementi hisoblanadi. Bunday vaziyat o‘quvchining bilmasligidan faollashtiradi, uning maqsadi o‘quvchi tomonidan shaxsiy g‘oyaning tug‘ilishini, gipotezalar, sxemalar tuzishga yo‘llaydi. Evristik o‘qitishda ta‘lim natijasini aytib bo‘lmaydi. Har bir o‘quvchidan turli javoblarni olish mumkin. Evristik o‘qitishda o‘quvchi oldingi olgan bilimni o‘zlashtiradi, keyin uni ijodiy o‘zlashtirish orqali o‘zining loyihasida qo‘llaydi. Bu yerda oldingi bilimlarni o‘rganish orqali kelajakka intilish shiori amal qiladi. «Muammo» – so‘zi arabcha so‘z bo‘lib „yechilishi qiyin bo‘lgan masala”, „jumboq”, „boshqotirma” kabi ma‘nolarni anglatadi. Muammoli ta‘lim –bu ta‘lim o‘quvchilarning fikrlash jarayonini ishga solib, ularning mavhum tafakkuri, analitiksintetik faoliyatiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Chunki, bu texnologiya o‘quvchidan muammo asosida bayon etilgan o‘quv materialining yechimini topishini taqozo qiladi. O‘quvchilar materiallarni tayyor holda emas, balki o‘zlari uchun yangi faktlar va hodisalarni ularga ilgari ma‘lum bo‘lgan bilimlarga tayanib taqqoslash yo‘li bilan

tushuntirib borishlari kerak bo‘ladi. O‘quv jarayoni o‘quvchilar tafakkurining yuksak faolligiga erishib, ularning mustaqilligini asta-sekin o‘stirib borish yo‘li bilan o‘tadi.

Ta‘lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalari, darsga oid bo‘lgan o‘yinlarni o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish kundan –kunga ortib, yanada takomillashib bormoqda. Bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an‘anaviy ta‘limda o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va ularni egallayotgan bilimlarni o‘zlari qidirib, mustaqil tarzda izlab topishi, mustaqil fikrlashi va o‘rganishi, tahlil qilishi hatto yakuniy xulosalarini ham o‘zlari keltirib chiqarishga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik, o‘rgatuvchilik vazifasini bajaradi. Bugungi kunda ta‘limda „Aqliy hujum“, „Fikrlar hujumi“, „Tarmoqlar metodi“, „Sinkveyn“, „BBB“, „Beshinchisi ortiqcha“, „6*6*6“, „Bahs munozara“, „Rolli o‘yin“, „FSMU“, „Kichik guruhlarda ishlash“, „Yumaloqlangan qor“, „Zigzag“, „Oxirgi so‘zni men aytay“ kabi zamonaviy texnologiyalar qo‘llanmoqda.

Boshlang‘ich ta‘limda o‘yin ijodiy faoliyatining bir shaklidir. Bunda o‘quvchi ijtimoiy va moddiy borliqni bilish hamda anglash asosida emotsional –xissiy, intellectual – axloqiy qobiliyatlari rivojlanadi. O‘yinlar, ularning inson taraqqiyotidagi o‘rni haqida psixologiya, etnografiya, madaniyat, pedagogika fanlarida bir qator tadqiqot ishlari olib borilgan. XIX asrning oxirida nemis olimi K.Gross o‘yinlarni tizimli o‘rganishga harakat qilgan bo‘lsa, nemis psixologi K.Byuller o‘yinlarda „qoniqish hosil qiluvchi“ faoliyat sifatida tadqiq etadi. L.S.Vigotskiy, A. N.Leontyevlar fikricha, o‘yinlarni nazariy jihatdan ijtimoiy tabiatga ko‘ra ma‘lum faoliyatiga yo‘naltirilganligi bilan bog‘lab, uni tadqiq etgan bo‘lsalar, D.E.Elkonin shaxs xulqini boshqarishni tarkib toptirib, uni takomillashtiruvchi faoliyat sifatida talqin etadilar. Lekin o‘yinlarni yagona eng muhim asosiy xususiyati uning ta‘limdagi ahamiyatligidir. O‘yinlarda bolaning xulqi erkin shakllanadi va ijtimoiylashadi. Intellektual ijodiy o‘yinlar ham ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘yinda shaxsning kommunikativ sifatlashni rivojlantirish, intellektual savodxonligi, ziyrakligi, qarorlar qabul qilishda ta‘lim zukkoligini rivojlantirish, xalq ijodkorligiga oid bilimlarga ega bo‘lishi sifatidagi salohiyatli o‘quvchilarni aniqlash va ularni rag‘batlantirishga oid maqsad va vazifalar qo‘yiladi. Teleo‘yinlarda namoyish etiladigan „O‘yla, izla, top!“, „Oltin toj“ kabilar shular jumlasidandir.

Kichik yoshdagi o‘quvchilarning intellektual darajasini rivojlantirish uchun sinfda va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda shunday o‘yinlarni tashkil qilish mumkin. Albatta, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy faoliyatini shakllantirish, diqqatini bir joyga jamlash, xotirasini yanada mustahkam qilish, mustaqil fikrlay olish jarayonini tashkil qilishda turli xil didaktik o‘yinlar, metodlar va usullarning ahamiyati e‘tiborga loyiqdir. Jumladan, 3-sinf „Ona tili“ darslarida qo‘llash mumkun bo‘lgan didaktik o‘yinlar mazmunini o‘rganib chiqamiz: Didaktik o‘yinlar mazmuniga, qilingan tasnifiga ko‘ra asoslanib joylashtiriladi. Tinch o‘yinlarga quyidagilarni misol qilib ko‘rsatish mumkin: „O‘zim tekshiraman“, „Hikoya“, „U kim?, Bu nima?“, „Topag‘on“, „Noto‘g‘ri jumla“, „Harflarni top“, „Davom ettir“, „Rebus“, „Sirli so‘z“ kabi o‘yinlar mavjud.

Masalan: „Hikoya“ o‘yini tushuntiradigan bo‘lsak, bu o‘yinda o‘qituvchi doskaga bir necha so‘z yozib qo‘yadi. O‘quvchilar mustaqil ravishda shu so‘zlar bo‘yicha hikoya tuzadilar. Hikoya tuzish jarayonida o‘quvchilarda lug‘at boyligi bilan birgalikda, gaplarni to‘g‘ri tuzish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz etish va mustaqil fikrlash malakasi shakllanadi. O‘quvchilarni vaqti - vaqti bilan rag‘batlantirish, ularni o‘ziga bo‘lgan ishonchini orttiradi. Bu o‘yinni ona tili darslarida yoki darsdan tashqari mashg‘ulotlarida, to‘garaklarda qo‘llash joizdir.

3- sinfda Odobnoma fanidan “Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil AlBuxoriy” mavzusini o‘tishda “Ikki qismlik kundalik” usulidan foydalanish mumkin.

“Ikki qismlik kundalik” usulining mohiyati va qo‘llanilishi. Bu interfaol usuldan turli matnlar bilan ishlash jarayonida foydalanish mumkin. Bu usul birinchidan, mavzu matnini chuqur tushunishga yordam bersa, ikkinchidan, o‘quvchilarni ijodiy tafakkurga undaydi, ularning mustaqil fikr yuritishlarini kuchaytiradi. Berilgan matn o‘qib chiqilgach, daftar varag‘i quyidagi tarzda ikki qismga bo‘linadi:

PARCHA	SHARH

Chap tomondagi «Parcha» deb yozilgan qismga o‘quvchilar matn yuzasidan biror parcha yoki ularga qattiq ta‘sir qilgan narsa yoki ularni haqiqatda hayron qoldirgan timsol haqida yozishlari kerak (bizning mavzumizda o‘quvchilar parcha sifatida biror hadisni tanlaydilar). Ehtimol, bu ularga shaxsiy tajribalaridan nimanidir eslatgandir, balki ularni qiziqtirgan yoki o‘ylantirib qo‘ygandir. Balki ular bu fikrga, narsaga qo‘shilmaslar. Balki bu narsa o‘quvchi uchun yangilikdir, balki shu narsa mohiyatini tushunib yetmagandir. Varaqning «Sharh» deb yozilgan o‘ng tomoniga chap tomondagi tanlangan parcha (hadis) ga sharh yoziladi. Bunda nima uchun ushbu parchani tanlab olganligi, bu narsa uni nima haqida o‘ylashga majbur etganligi, shu munosabat bilan unda qanday fikrlar tug‘ilganligi haqida sharh beriladi. Masalan, “Odobnoma” darsligida berilgan hadislardan quyidagini tanlab sharhlashlari mumkin:

PARCHA	SHARH
<u>Yoshlikda olingan bilim toshga o‘yilgan naqsh kabidir</u>	<u>Biz bilamizki toshga o‘yilgan naqsh hech qanday holda ham yo‘qolib ketmaydi. Uni yomg‘ir yoki do‘llar, quyosh yoki qorlar yo‘qota olmaydi. Demak, biz yoshligimizdan yaxshi o‘qisak, kerakli bilimlarni egallasak, u hech qachon yo‘qolib ketmas ekan, u bizga bir umr hamroh bo‘lib yo‘limizni yoritib turadi.</u>

“Abu Iso at-Termiziy” mavzusini ham matn ustida ishlash usullaridan hisoblangan “Insert usuli” yoki “B-B-B jadvali” usullarida o‘rganib chiqish mumkin.

“Venn diagrammasi” usulidan foydalangan holda o‘quvchilar Imom al-Buxoriy va Imom at-Termiziy larni taqqoslashlari mumkin. “Venn diagrammasi” usulida Al-Buxoriy va at-Termiziy faoliyatlarini tahlil etiladi.

Venn diagrammasi usuli mohiyati: Venn diagrammasi bir-birini kesadigan ikki yoki undan ko‘p doiralarda ko‘riladi, ular o‘rtasida yozish uchun yetarli joy qolishi kerak. U g‘oyalarni zidlash uchun ishlatilishi yoki ularning umumiy xususiyatlarini (nimada ular

kesishadi) ko‘rsatishi kerak. Masalan, o‘quvchilar AlBuxoriy faoliyatini At-Termiziy faoliyati bilan taqqoslaydilar. Venn diagrammasi bir-biriga yopishgan ikki doira bilan birga ushbu ekspediciyalar o‘rtasida ziddlik o‘tkazish, ayni vaqtda ularning umumiy unsurlarini ko‘rsatish imkonini beradi. O‘qituvchi o‘quvchilar juftligidan (sinfni ikki guruhga bo‘lgan holda) Venn diagrammasi tuzib, unda tegishli fahat al-Buxoriy va faqat at-Termiziyga taaluqli bo‘lgan doiralarning ikki qisminigina to‘ldirishni so‘raydi. So‘ngra juft boshqa juftga qo‘shiladi va to‘rt kishi o‘z diagrammalarini taqqoslashlari so‘ngra o‘rtasida ular ko‘rganidek, ikkala alloma uchun umumiy bo‘lgan xususiyatlar ro‘yxatini tuzishlari mumkin.

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilar bilim olishining poydevori hisoblanar ekan, mazkursinf dan boshlab, o'quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishni taqozo etadi. Shunday ekan o'quvchilarda ijodkorlik, ijodiy faoliyatni rivojlantirish lozimligi kun tartibidagi muammo bo'lib qoldi. Zero, 1-4 sinf o'quvchilarida ijodiy faoliyatni rivojlantirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini e'tiborga olish, ta'limni samarali tashkil etishda darslarni noan'anaviy tarzda o'tkazish, darslarda innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarida ijodiy faoliyatni rivojlantirish ularni har tomonlama yetuk bo'lishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ta'lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor yo'nalishlarini izlanuvchi ta'lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta'limga texnologik yondashuv asosida tashkil etilishi o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ilmiy jurnal "Pedagoglar" №23/2022. -183bet
2. Ilmiy jurnal «Innovative development in the global science» 2022.
3. G.Mardonova. "Boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiyani takomillashtirish". "Sharq" 1998.